

Inhoudsopgave

Inleiding 13

1	Storytelling: een narratieve methode	19
1.1	Storytelling	19
1.2	Storytelling als methode	22
1.3	Storytelling; het 'verhaal' als <i>hermeneutische</i> werkvorm	24
1.4	Storytelling; het 'verhaal' als <i>dialoggerichte</i> werkwijze	26
1.5	Storytelling; het 'verhaal' als middel tot empowerment	27
1.6	Storytelling; het 'verhaal' als triade	28
1.7	Het verhaal via de multimedia: <i>digital storytelling</i>	30
1.8	Storytelling; het verhaal in de psychologie: opvattingen uit de psychoanalyse	33
1.9	Opvattingen uit de leerpsychologie	33
1.10	Opvattingen uit de communicatietheorie	35
1.11	Opvattingen uit de cognitieve/narratieve psychologie	36
1.12	Opvattingen uit de levensloopspsychologie en reminiscentie	37
1.13	Opvattingen uit de neuropsychologie	39
1.14	Storytelling in de kunst: de tastbare vorm van een verhaal	41
1.15	Kunst kijken en beleven	43
1.16	Storytelling in de praktijk: ouderen	44
2	Begeleiding van cliënten	47
2.1	Storytelling, spel en spelen	47
2.2	Het verloop van een storytellingproject	48
2.3	Materiaal verzamelen en beoordelen	50
2.4	Afstemmen op elkaar	52
2.5	Een goed verhaal	56
2.6	Non-verbale communicatie	67
2.7	Storytelling in de literatuur	70
2.8	Storytelling in de praktijk: migranten	72
3	Reflectie door cliënten	73
3.1	Verschillende stories	73
3.2	Karakterverhalen	76
3.3	Levensgeschiedenissen	78
3.4	Gedenkverhalen	80

3.5	Ontdekkingsverhalen	82
3.6	Verwerkingsverhalen	85
3.7	Toekomstscenario's	87
3.8	Doemscenario's	88
3.9	Storytelling in de de film	90
3.10	Storytelling in de praktijk: (ex-)militairen	93
4	Zelfsturing door cliënten	97
4.1	Voorbeelden geven en informatie verstrekken	97
4.2	Concrete verwachtingen scheppen	98
4.3	Netwerken	100
4.4	Binding en tegenbinding	102
4.5	Kunstbeoefening	103
4.6	Verhalen, stories en narrativiteit	104
4.7	Greep krijgen op het eigen leven	106
4.8	Creativiteit	109
4.9	Het spelelement	111
4.10	Storytelling in de beeldende kunst	112
4.11	Storytelling in de praktijk: verstandelijk beperkte mensen	116
5	Procesevaluaties	123
5.1	Evalueren met de cliënt	123
5.2	Oorsprong van onze doelen en belangen	124
5.3	Evalueren is begeleiden	125
5.4	De evaluatieve cyclus	126
5.5	Socratische methode	127
5.6	Vragen stellen	128
5.7	Doorvragen	130
5.8	Doelen van evalueren en reflecteren	132
5.9	Evalueren van de resultaten	134
5.10	Storytelling in de muziek	135
6	Interventiemethoden	139
6.1	Voorwaarden voor storytelling	139
6.2	Taboe en geheim	141
6.3	Werken in een groep	142
6.4	Kenmerkende rollen in een groep	144
6.5	Begeleiding in fasen	144
6.6	Inspiratiestrategieën	147
6.7	Causaliteit in complexe situaties	147

7	Vraaggericht werken en gebruik van storytelling in hulp- en dienstverlening	153
7.1	Samenwerken en meedenken	153
7.2	Het verhaal van de cliënt	154
7.3	Afstemmen op wensen en doel	154
7.4	De eigen stijl van begeleiden en agogisch handelen	155
7.5	Welke affiniteit heb je voor welk model?	156
7.6	Wat blijkt uit je profiel?	161
8	Methode van storytelling	165
8.1	Basis van de methode	165
8.2	Storytelling als methode voor probleemoplossing	166
8.3	Methode van agogisch handelen	168
8.4	Systematisch denken	169
	Nawoord	177
	Noten	179
	Literatuur en bronnen	183
	Websites en adressen	189
	Woord van dank	193
	Register	195
	Namenregister	201
	Over de auteur	203

Storytelling als project is een narratief proces, met een begin, een midden en een eind. In dit hoofdstuk volgen we een voorbeeld van ‘waar te beginnen en waar naartoe’, ofwel de opbouw, de vorm en de structuur van een dergelijk project, en besteden we aandacht aan het gebruik van zowel verbale als non-verbale communicatie daarin. De rol van zowel de begeleider als de cliënt tijdens de verschillende fasen bij de afstemming op de diverse doelen, de tussentijdse bijstellingen en de evaluaties is hierbij cruciaal. Elke stap betekent voor de cliënt én de begeleider vaak een belangrijke doorbraak.

Ook dit hoofdstuk sluiten we af met een uitstapje naar de kunst, de literatuur ditmaal, en met een voorbeeld van storytelling met migranten.

2.1 Storytelling, spel en spelen

De Grote Van Dale geeft onder andere de volgende omschrijvingen van *spel*: 1 bezigheid die zonder enig praktisch nut, alleen maar om haars zelfs wil, tot vermaak of ontspanning wordt verricht, waarbij enig competitie-element of verbeelding is betrokken; vooral een dergelijke ontspanning die aan zekere regels is gebonden; 2 het tegengestelde van ernst; 3 vrije, aan afwisseling rijke, dartele of onberekenbare werking of beweging van krachten of verschijnselen.

En *spelen* wordt omschreven als: 1 plezier hebben, plezier maken; 2 zich bezighouden met een spel; 3 een aan vaste regels gebonden ontspanning.

In de Nederlandse definitie van ‘spel’ en ‘spelen’ zitten aspecten als nut, vermaak, regels, beweging, afwisseling en plezier. In het Engels wordt het begrip ‘spel’ op twee manieren gebruikt. De Engelsen spreken over het spel als *game* en over het spel als *play*.

Heeft men het over *game*, dan wordt bedoeld op een spel waarbij het geheel van bekende en erkende regels en combinatiemogelijkheden, een schema en

een plan belangrijke aspecten zijn en ook competitie een rol speelt. Meedoen en zich dus aan de regels houden kan worden vertaald met 'to play the game'.

Heeft men het over *play*, dan wordt daar gewoonlijk het begrip 'plezier' aan verbonden. En men wijst hiermee naar plezier in het bezig zijn, spelgedrag, de spanning van het spel. Maar men verwijst ook naar een andere realiteit, naar escapisme: het 'rijk der dromen'.

Storytelling biedt de begeleider en de cliënt de keuze om te spelen. Enerzijds in de vorm van *play*: een spel in de zin dat er met verschillende componenten op gestructureerde wijze en met behulp van een combinatiematrix een geheel gaat ontstaan waarbij verschillende spelregels worden gehanteerd, dus het spelende spel. En anderzijds in de vorm van *game*: als spel waarbij het spelgedrag, de spanning, de wil en de drang naar een eindproduct, de droom, de eer en de prijs, de overwinning en het gespeelde spel het belangrijkste motief vormen (Eco, 1991).

2.2 Het verloop van een storytellingproject

Een storytellingproject met een begin, een midden en een einde waarin gewerkt wordt aan veranderingen in het gedrag, het handelen en het denken van de cliënt, beslaat ten minste tien bijeenkomsten van anderhalf à twee uur, verspreid over tien weken.

Tijdens deze bijeenkomsten ga je achtereenvolgens kennismaken, contracteren en een start maken. *Kennismaken* doe je door elkaar iets te vertellen over je ervaringen, idealen, persoonlijke eigenaardigheden. Maar ook over verwachtingen en ideeën in verband met storytelling en de begeleiding.

Ken je elkaar al, of kennen de leden van de groep elkaar uit bijvoorbeeld andere situaties, dan is het aan te raden om te praten over de verwachtingen die men van elkaar heeft op grond van de beelden en indrukken die men eerder van elkaar heeft gevormd.

Aan het begin kunnen vragen, behoeften en wensen van de cliënt nogal globaal, algemeen en daardoor vaag zijn. Dat is tijdens een eerste bijeenkomst heel gewoon. Je dient dat ook te accepteren. Pas gedurende het proces wordt het vaak ook voor de cliënt pas echt duidelijk wat hij zelf wil.

Het komt soms voor dat de cliënt met een concreet en heel expliciet doel naar de bijeenkomsten komt. Dan is het zaak om, samen, de concrete problemen of ongewenste situatie te bekijken vanuit een verschillend perspectief of op een meer reflectieve manier. Dat omzetten is typerend voor storytelling; daardoor gaat de cliënt leren op een andere manier naar zijn handelen en

denken te kijken. De cliënt leert bepaalde zaken, maar leert ook hoe dat leren in zijn werk gaat en hoe hij dat zelf eventueel in de toekomst kan sturen.

Contracteren. De methode storytelling heeft per definitie al bepaald welke taken er bij horen en wat de rol van de begeleider en de cliënt inhoudt. Aan de start van een storytellingproces dien je na te gaan of dit voor iedereen duidelijk is en of iedereen hiermee akkoord is. Je geeft vervolgens verdere invulling door het maken van concrete afspraken over werk, 'huiswerk', materiaal en tijdstippen. Er zijn momenten denkbaar waarop deze afspraken schriftelijk vastgelegd dienen te worden in een contract.

Een start maken. De meeste bijeenkomsten beginnen met een gesprekje over de dagelijkse dingen, maar ook wel eens over iets wat de cliënt hoog zit. Kies er in dat laatste geval bij voorbaat voor om de cliënt even stoom te laten afblazen en laat het onderwerp later tijdens de bijeenkomst nog eens terugkomen.

Hierna ga je van start. Het materiaal komt op tafel, er worden vragen gesteld en opmerkingen gemaakt. Er wordt gereflecteerd; er is discussie. Je bent begonnen.

De bedoeling is te starten met een 'concrete ervaring'. De begeleider en/of groepsleden helpen daar waar nodig om die 'concrete ervaring' in het verhaal van de cliënt 'naar buiten' te krijgen.

Soms moet een situatie worden nagespeeld in een 'rollenspel' of op een andere manier worden gevisualiseerd, bijvoorbeeld in een tekening of schildering, waardoor de cliënt in staat wordt gesteld zijn verhaal verder te completeren of te concretiseren. Je gebruikt misschien een 'geleide fantasie'-oefening en neemt de cliënt mee in een situatie waarin deze zelf verder gaat. Misschien ziet de cliënt hierdoor al heel snel een ander perspectief of krijgt hij al doende in deze eerste fase van het proces al een antwoord op zijn vraag.

Je bent nu in de middenfase van het narratieve proces gekomen. In veel gevallen is het nodig om samen verder te zoeken: de feiten moeten worden aangevuld, er dient op zoek te worden gegaan naar hoe andere betrokkenen zaken hebben beleefd. Het gaat erom dat de cliënt een dergelijk eerste verhaal, met allerlei hiaten en onvolkomenheden, completer maakt. Hierdoor krijgt de cliënt beter zicht op wat er aan de hand is en hoe hij dat beleeft. De ervaringen kunnen ook al in een leerperspectief worden geplaatst; je gaat problematiseren. Hierdoor wordt duidelijk dat er iets is wat de cliënt nog kan leren. De eerste bijeenkomst kan worden afgesloten met het bedenken van concrete opdrachten waarbij de cliënt elementen uit die bijeenkomst concreet in de praktijk gaat ervaren. Bijvoorbeeld: de cliënt heeft verteld

over zijn situatie en de rol die een collega of leidinggevende op het werk daarin speelt. De cliënt moet nu in de praktijk iets voor elkaar krijgen van die collega of leidinggevende.

Storytelling is niet in de eerste plaats bedoeld om problemen op te lossen of om 'juiste' antwoorden te vinden, maar om het zich bewust worden van keuzes en het op elkaar afstemmen van voelen, denken, willen en handelen in een (specifieke) situatie. Het gaat erom van ervaringen te leren, met de bedoeling dat de cliënt later, in vergelijkbare situaties, beter kan afstemmen.

Tijdens dit proces stel jij, of de eventuele groepsleden, vragen: je vraagt door, je vat samen, je controleert, je confronteert, je formuleert opdrachten, je vraagt de cliënt om opdrachten voor zichzelf te formuleren, je legt verbanden, je kijkt terug, je kijkt vooruit.

Tussen de bijeenkomsten door blijft de cliënt doorwerken. Op basis daarvan komt de cliënt bij de volgende bijeenkomst met een nieuwe werkinbreng.

Er vinden voortdurend evaluaties plaats. In een tussen- of midscheffingsevaluatie halverwege het storytellingproject is het belangrijk dat zowel jij als begeleider als je cliënt/cliëntgroep zicht krijgt op wat er tijdens het storytellingproces is bereikt aan leerresultaten. Ook is dat het moment om stil te staan bij de tot nu toe gevolgde werkwijze, het functioneren van de begeleiding, het functioneren van de cliënt en diens werkbeleving tijdens het proces. Een bepaalde bijeenkomst ging bijvoorbeeld niet goed omdat de cliënt of de groep heel passief was. De cliënt beschrijft de situatie en iedereen mag nog vragen stellen ter verduidelijking. Daarna wordt geanalyseerd wat er aan de hand is en welke tips er zijn voor de rest van de bijeenkomsten. De cliënt bekijkt de situatie hierdoor ook vanuit verschillende deelnemers. Ook zijn er situaties denkbaar waarin je via een vragenlijst de cliënt op het eigen gedrag laat reflecteren. Bij de tussentijdse evaluatie worden dus tevens afspraken gemaakt voor de resterende tijd van het storytellingprogramma.

De eindevaluatie vindt plaats tijdens de laatste of voorlaatste storytellingbijeenkomst. Je doet daar hetzelfde als tijdens de tussenevaluatie, maar er wordt nu een eindbalans gemaakt. Je kijkt naar de resultaten die je hebt behaald en beoordeelt die resultaten. Iedere deelnemer reageert daarbij vanuit zijn eigen waarneming en beleving.

2.3 Materiaal verzamelen en beoordelen

'Hoe intenser je leeft, hoe minder spijt en weemoed je hoeft te voelen over het verleden dat nooit meer terugkomt. Want de meeste spijt heb je van gemiste

kansen; van aandacht die je niet geschonken hebt; liefde die je niet gegeven hebt; vreugde waar je niet voor openstond; zelfs van pijn die je niet wilde voelen. Hoe meer van je leven je bewust laat binnenkomen, hoe beter je kunt loslaten' (Cutler, 2009). Deze boeddhistische wijsheid spreekt over 'bewustzijn'; je bewust zijn van ervaringen betekent dat je stilstaat en zaken tot je door laat dringen.

Tijdens het proces van storytelling verzamelt de cliënt veel materiaal. Maar is dat voldoende en welke vragen en opmerkingen heb je bij de kwaliteit van dat materiaal? Hoe laat je de cliënt reflecteren op hetgeen hij bijeen heeft gebracht? Op welke manier laat je de cliënt zijn ervaring naar 'buiten' brengen, zodat de ervaringen (door verschillende mensen) van verschillende kanten kunnen worden bekeken? Hoe help je de cliënt concretiseren om vanuit een ander perspectief te kijken? Het gaat er per slot van rekening om dat de cliënt zijn 'story' compleet maakt. Hoe laat je de cliënt spelen met zijn story?

Schietfoto's

Mevrouw Van Dijk schiet, letterlijk, sinds 1936 elk jaar een foto op de kermis. Een traditie die mevrouw Van Dijk als zestienjarig meisje is gestart. Als ze tijdens de kermis in de schiettent in de roos schiet, wordt er automatisch een foto van haar gemaakt. Ze heeft de foto's in een mapje gestopt, met de datum erop. Een aantal van haar foto's

is in 2009 aangekocht door het Stedelijk Museum in Amsterdam. Zonder vooropgezet plan heeft mevrouw Van Dijk de schietfoto's bewaard en daarmee onbewust een levensverhaal verteld: je ziet haar ouder worden en de mensen om haar heen, de kapsels en de kleding veranderen.¹

Kader 2.1

Van Calais naar Kazachstan

Samen met een aantal fotografen reist kunstenaar Stijn Segers vanaf de winter van 2007 in een paar jaar de E40 af. Ze reizen meer dan 8500 kilometer van Calais tot ver in Kazachstan. De hele reis wordt vastgelegd. Tijdens korte stops worden indrukken, geluiden en beelden verzameld. Langs de route

hoopt Segers veranderingen en tegenstellingen in Europa, van west naar oost, te kunnen verzamelen: truckers op een parkeerplaats, een groep vluchtelingen in Calais, het concentratiekamp Buchenwald, een Roma-dorp bij de grensovergang tussen Polen en de Oekraïne, enzovoort.² Stijn Segers wil

Vervolg

een verhaal vertellen en kiest daarvoor bewust de locaties, de onderdelen voor zijn story. Hij is bijna evenveel tijd kwijt aan voorbereidingen als aan daadwerkelijk vertellen.

Kader 2.2

Pasteltekeningen

Hein de K. communiceert met zijn pasteltekeningen. Hij kijkt naar buiten door het raam van het atelier in het dagverblijf voor verstandelijk beperkte mensen. Hij is gek op autobussen en wil geen enkel langs rijdend exemplaar missen. Zo nu en dan tekent hij een blokje arceringen. De begeleiders van Hein laten hem géén voorbeelden uit de kunstgeschiedenis zien die hij mag natekenen, maar laten hem op een bewuste manier met zijn intuïtie omgaan.³

Kader 2.3

Leven in een favela

Nelcirlan Souza de Oliveira is 14 jaar oud als hij in een favela⁴ in de Braziliaanse stad Rio de Janeiro gaat wonen. Beïnvloed door de, vaak beangstigende, gebeurtenissen in zijn woonomgeving begint hij in 1998 met materiaal dat hij voorhanden heeft, achter zijn huis een favela na te bouwen. Met zijn vrienden speelt hij daar het dagelijks leven in de favela na, met als favoriet thema de drugscriminaliteit en het politieoptreden in zijn buurt. Met legosteentjes en ander speelgoed worden de verhalen van alledag nagespeeld; de jongens maken er kleine videofilms van. Als deze films op internet terechtkomen, wordt het project geadopteerd door de organisatie 'TV Morrinho'. Ze organiseren met veel succes tentoonstellingen over het project, onder andere op de Biënnale van Venetië in 2007.

(Bouwman, 2009)

Kader 2.4

2.4 Afstemmen op elkaar

In de voorbeelden zie je verschillen als je kijkt naar de doelen, strategie en stijl en naar de materiële omgeving. Mevrouw Van Dijk bezat geen vooropgezet doel. Dat haar fotoverzameling waarde en daarmee een doel had, besefte ze pas toen de mensen van het museum haar daar op aanspraken. Ook Nelcirlan en Hein zijn spontaan, zonder doel, met filmen en tekenen

begonnen. Dit in tegenstelling tot Stijn Segers. Zijn plan vergde enige tijd van voorbereiding tussen het moment van idee tot de dag dat hij daadwerkelijk in zijn auto stapte en de E40 opreed.

Het moet duidelijk zijn dat in de hulpverlening de organisatie de eindtermen of algemene doelen van storytelling bepaalt. Deze zijn beschreven, zodat ze bij iedereen bekend zijn. De inhoud van een storytellingproject is ook omschreven.

Aan het begin van elk traject staat de kennismaking: wie is wie, wat heeft geleid tot de keuze om met storytelling te beginnen, wat zijn de individuele leerdoelen, wat verwacht men van storytelling, wat verwacht men van dit project, wat verwacht men van de begeleider, wat wordt er van de deelnemer verwacht? Ga bijvoorbeeld bij de afstemming op elkaar, aan het begin van een storytellingproject, na hoe het staat met de bereidwilligheid om elkaar in de taal tegemoet te komen. Ga tevens na hoe het dan staat met de verstaanbaarheid. Bedenk ook dat dialectsprekers zich kunnen gaan verzetten tegen, zoals zij dat ervaren, pogingen tot egalisering door het Algemeen Beschaafd Nederlands (ABN). Zeker in een situatie waarin dat in hun ogen niet nodig is: zij verwachten een storytellingproject waarbij in een redelijk informele sfeer naar elkaars verhaal geluisterd mag worden. Dialectsprekers mogen best verlangen dat de anderen in ieder geval de bereidheid opbrengen hen te willen verstaan. *'De doorsnee Hollander is zelden bereid te proberen een andere taal, laat staan een streektaal te verstaan, ook al woont hij jaren in het gebied waar die gesproken wordt. Hij is vaak niet bereid zich passief enigszins te integreren'* (Daan, 2002). Dit kan ook nog een psychologisch effect met zich meebrengen: mensen die naast het ABN nog een andere taal spreken, merken daardoor dat zij iets anders, iets meer kunnen dan anderen. Minderwaardigheid wordt omgezet in respect. Het gebruik van dialect heeft daardoor ook een effect op de groepsbinding; machtsverschillen en prestige van de ene taal boven de andere komen niet meer ter sprake. Een groepslid kan zich weer identificeren met de groep. Dialect is de taal van de emotie. Praten in dialect is vertrouwder.

Bedenk wel dat een cliënt niet meteen met concrete, heldere leerdoelen voor de dag komt. Maar een doelarme cliënt kan misschien wel heel concreet zijn verhaal vertellen, zodat er toch een paar leerthema's ontstaan.

In je begeleiding houd je rekening met de leerdoelen of leerthema's van je cliënt en met diens leerstrategie of leerstijl (Leermakers, 2008). Iedere persoon, iedere cliënt, leert op zijn eigen (aangeleerde) manier. De een leert door zich eerst op de theorie te storten voordat hij met uitproberen of experimenteren begint. Hij leest bijvoorbeeld eerst de gebruiksaanwijzing voordat

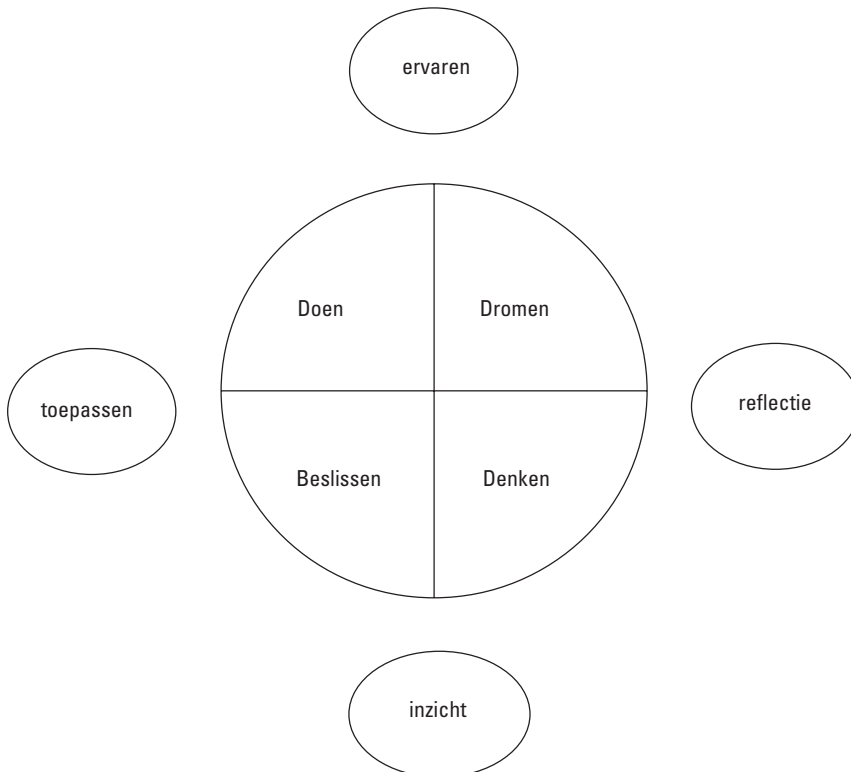
hij de stekker van de nieuwe dvd-recorder in het stopcontact doet. De ander begint gewoon ergens: hij doet de stekker in het stopcontact, duwt op verschillende knopjes, verbaast zich, gaat er dan pas bij nadenken, vraagt zich dingen af, neemt de gebruiksaanwijzing ter hand, zoekt iets op, vormt zich een idee en gaat vervolgens weer verder met uitproberen.

Soms zie je dat bij cliënten in het storytellingproject het ene níet overgaat in het andere. Ze blijven bijvoorbeeld in de ‘gebruiksaanwijzing’, de theorie, hangen zonder tot handelen over te gaan. Of zijn druk met het handelen en doen zonder even stil te staan en conclusies te trekken. Of zijn alleen bezig met het ‘slaafs’ navolgen en reproduceren van de voorbeelden die jij geeft. Dat is jammer, want als je je cliënt kunt leren om verbanden te leggen tussen het een en het ander en kennis laat integreren door die toe te passen in een concrete situatie, is hij actiever aan het leren dan wanneer hij alleen maar kennis reproduceert.

Je kunt op verschillende manieren iets leren en er vervolgens iets mee doen: door te observeren, door over iets na te denken, door dingen uit te proberen. Als begeleider is het een voordeel voor je als je iets begrijpt van de manier van leren, van de leerstijl van je cliënten. Je kunt de stof zo aanbieden dat je cliënt er iets mee kan. Een ‘doener’ wil graag beginnen, in het diepe springen; hij houdt van prutsen en experimenteren. Een ‘beslisser’ wil vooral eerst het praktische nut weten van alles wat je hem voorhoudt. Een ‘denker’ wil dat je hem intellectueel uitdaagt: wat moet hij met hetgeen jij hem leert bij de kennis die hij al heeft? Een ‘bezinner’ wil met jou eerst graag alle kanten van en alle visies op het probleem bekijken. Tijdens een storytellingproject zie je dan ook dat je cliënten op verschillende manieren leren en met de stof omgaan:

- Op een reproductiegerichte manier: een cliënt gebruikt zijn energie vooral om te memoriseren en te herhalen. Hij wil bijvoorbeeld precies weten hoe je een vaardigheid moet uitvoeren om te gebruiken in zijn storytelling. Hij leert de fasen van het proces zodanig dat hij deze letterlijk kan reproduceren. Deze cliënt is productgericht, wil een eindresultaat dat behaald is volgens de stapjes uit het voorbeeld.
- Op een betekenisgerichte manier: de cliënt leert vanuit een persoonlijke interesse. Hij bekijkt de verschillende ideeën en mogelijkheden die er zijn. Weegt verschillende standpunten af. Legt zelf verbanden tussen het een en het ander, creëert een eigen mening en neemt kritisch stelling. Hij gaat op zoek naar wat het voor hem betekent om aan een storytelling mee te doen, wat het betekent om straks een ‘story’ te hebben.

- Op een toepassingsgerichte manier: de cliënt richt zich vooral op de toepassingsmogelijkheden van hetgeen hem aangeboden wordt. Hij leert vooral de dingen die voor hem relevant zijn in de praktijk, met name op het gebied van vaardigheden en technieken. Hij wil vooral concrete informatie en voorbeelden: het wat, hoe en waarmee je je storytelling eigen maakt.
- Op een ongerichte manier: als je je fantasie de vrije loop laat, verschillende ervaringen over je heen laat komen, zie je mogelijk de opdracht of het werken aan een 'story' in een ander licht. Je kunt de cliënt ook laten ervaren wat het is om te werken zonder direct een doel voor ogen te hebben.

Figuur 2.1 Verschillende leerstijlen

2.5 Een goed verhaal

Het is moeilijk om te zeggen wat een 'story' tot een goed verhaal maakt. Probeer er in je begeleiding, in je interventie, alles aan te doen en probeer van alles uit waardoor je de cliënt helpt de narratieve kwaliteit van zijn verhaal te verhogen. Je hoeft daarvoor niet altijd een cursus verhalen vertellen te volgen. Je kent al genoeg verhalen uit boeken, sprookjesboeken, de Bijbel, de Talmoud of de Koran. Maar ook van de film en van de televisie. Door eens bij je eigen kennis stil te staan en daarop te reflecteren kom je er zelf achter wat boeit in een vertelling en hoe dat komt.

Dat iets boeit, heeft dat voor jou te maken met de opbouw, de vorm, de structuur van een 'story'? Of word je meer door iets uit de inhoud geraakt? Waarschijnlijk hebben beide iets met elkaar te maken. De inhoud van een verhaal kan sterk worden beïnvloed door de vorm waarvoor je kiest, en andersom.

Bekijk de inhoudelijke aspecten, samen met je cliënt, dus altijd in samenhang met de vormelementen. En bepaal dan vervolgens voor jezelf welke interventie jij pleegt in de verschillende stappen van het, samen, werken aan een verhaal. Laat de cliënt daarvoor actief experimenteren. Het is daarbij handig om de hierna volgende checklist te gebruiken en die in een lijstje aan je cliënt(en) mee te geven. Bied de cliënt ook de gelegenheid om eens na te denken over een actieplan met concrete stappen en een tijdsplanning. Je zou van elke stap een voorbeeld of een korte demonstratie kunnen geven. Een verhaal maken betekent kleine stapjes zetten. De cliënt kan zijn eerste stapjes zetten terwijl jij zijn hand vasthoudt. Elke stap kan zorgen voor een verrassing en een doorbraak voor de cliënt. De tien doorbraken en de daarbij behorende stappen zijn:

- 1 Wat wil de cliënt vertellen? Iets over tijd, plaats en onderwerp; door middel van 'focusing' tijdens een visualisatieoefening.
- 2 Over wie wil hij iets vertellen? Iets over actoren en perspectief; door middel van 'affecting' in een analogie.
- 3 Vanuit welk perspectief? Het vinden van een standpunt, kern of gezichtspunt; door het maken van een 'premissie' in een programmatisch directioneel aanpak.
- 4 Waar begin je en hoe ga je verder? Het begin, het midden en het einde van het verhaal; het vinden van de 'verhaalstructuur' via coaching.
- 5 In welke volgorde? Wat wil je vertellen; door 'expanding' in een storyboardaanpak.

- 6 Het belang om iets te vertellen. Het unieke, het eigene in het verhaal; door middel van 'feedback'.
- 7 Je eigen belang hierbij. Verwoorden van ambities, motieven en verlangens; door 'inspiratie' vinden met behulp van cliëntparticipatie.
- 8 Het verhaal gericht op de lezer of aanschouwer. Het zoeken naar en creëren van samenhang; door 'visualisatie' in oriëntatie en exploratie.
- 9 De volledigheid of het detail. Oriëntatie op de leefgebieden; door middel van een 'matrix' op zoek naar het dagelijkse in iemands bestaan.
- 10 Talig of niet-talig vertellen? Inzetten van non-verbale communicatie; door middel van oriëntatie op het medium.

Doorbraak 1

Inhoud:

Iets over tijd, plaats en onderwerp

Vorm:

Focusing

Je probeert de cliënt een band te laten scheppen tussen opzichzelfstaande gebeurtenissen, belevenissen en voorwerpen. Gebeurtenissen staan in een volgorde van tijd. Maar in een verhaal nemen de gebeurtenissen wel eens een onverwachte loop. Een verhaal moet je zien als een handeling waar steeds weer iets tussenkomt. Voorwerpen spelen hierin vaak een belangrijke rol voor associatie.

Interventie:

Visualisatieoefening (creëer een ontspannen sfeer)

Fase 1: Geef een impuls

Ga in gedachten met de cliënt naar zijn huis. Ga door de voordeur, loop door de hal en daarna door de woonkamer, de keuken en de andere kamers. Loop het hele huis op je gemak samen met hem door. Je bekijkt waar alles staat en ligt en wat er aan de muren hangt.

Sluit je ogen. Concentreer je even op jezelf. Stel, je loopt door de straat waar je woont. Bekijk die straat eens goed. Bekijk alle details. Zijn er ook geluiden? Zijn er andere dingen die je opvallen? Zijn er mensen, kinderen op straat? Loop nu naar de deur; ga naar binnen. Kun je me beschrijven wat je voor je ziet?

Fase 2: Geef een focus

Ga samen op zoek naar bijzondere voorwerpen: schilderijtjes, foto's, een sieraad, dat rare souvenir, het voorwerp dat op een bijzondere manier in bezit is gekomen. Laat de cliënt zich concentreren; bekijk alles zorgvuldig. Kijk ook eens in de dozen op zolder. Maak een lijstje van de bijzondere voorwerpen.

Is er een plek of plaats waar je wilt gaan rondkijken? Kijk eens om je heen, waar moet je naartoe? Loop er naartoe. Ben je er nu? Kijk rond, loop wat heen en weer. Is er iets wat je aandacht trekt? Vertel maar als er iets is wat je belangrijk vindt. Als het voldoende is, dan ga je weer verder.

Fase 3: Laat de cliënt kiezen

Ga op zoek naar een uitgangspunt, een voorwerp waar je een verhaal over wilt vertellen.

Valt er iets op? Waarom ligt het voorwerp op deze plek? Wil je nog een ander voorwerp nemen? Leg de voorwerpen eens voor je neer; wat valt je op?

Fase 4: Laat de cliënt zijn gedachten sturen

Bekijk het voorwerp in gedachten heel goed. Beschrijf dan heel nauwkeurig hoe het eruitziet: de grootte, de vorm, de kleur, de details. Beschrijf het zó dat een vreemde die het voorwerp nog nooit gezien heeft, toch een duidelijk beeld krijgt.

Het als het ware meenemen van een voorwerp dat gekoppeld is aan een emotioneel prettig of onprettig gevoel kan ondersteunend zijn. In de komende periode kan de cliënt aan dit voorwerp en aan het gevoel terugdenken.

Fase 5: Laat de cliënt vrijuit associëren

Schrijf nu trefwoorden op. Associeer op alles wat met dit voorwerp een verband kan hebben: herinneringen, waar het voorwerp vandaan komt, hoe het in bezit is gekomen, hoe het tot nu toe bewaard is gebleven. Schrijf alléén woorden.

Fase 6: Laat de cliënt zijn verhaal schrijven of schrijf het voor hem

Schrijf nu het verhaal van het voorwerp. Gebruik daarbij alléén gegevens uit fase 4.

Fase 7: Doe een vormoefening

Herschrijf het verhaal nu vanuit het perspectief van het voorwerp. Stel je dus voor dat het voorwerp zelf het verhaal vertelt.

Fase 8: Laten voorlezen en bespreken

In een groep kan nu de herkenbaarheid van de ervaringen een rol gaan spelen. Ook kan de tekst worden becommentarieerd door middel van feedback.

Doorbraak 2**Inhoud:**

Actoren en perspectieven

Vorm:

Affecting

Storytelling vindt meestal plaats vanuit de ik-figuur. De ik-figuur beleeft het verhaal samen met of in de context van de ander. Je kunt de ik-figuur, de verteller, wel vanuit het perspectief van een ander (in de visualisatieoefening onder 'Doorbraak 1' 'het voorwerp') zijn verhaal laten doen. Eenmaal gekozen voor een actor of perspectief zal de verteller consequent dienen te zijn. Wijs hem tevens op het feit dat de gekozen vorm ook goed moet passen bij de sfeer en uitstraling die het verhaal nodig heeft.

Interventie:

Bevordering van de creativiteit en de fantasie; analogie en zingeving

Via de analogie bied je de cliënt de mogelijkheid om zijn eigen denkka-der te vergroten en om zijn beelden te projecteren. Hij kan daarmee proberen om anderen, maar ook zichzelf, iets eens op een andere manier te laten ervaren. Je gaat proberen de cliënt te vervreemden van de situatie die hij wil gebruiken als verhaal. Je doet dat door:

- 1 *persoonlijke analogie*: de cliënt probeert zich te verplaatsen in de ander. In het voorbeeld onder 'Doorbraak 1' zag je hoe het voorwerp als het ware het verhaal gaat vertellen;

- 2 *directe analogie*: de cliënt gaat op zoek naar een analoog verhaal in een totaal andere situatie. Als het gaat over de verzameling voorwerpen die iemand in zijn huis heeft: voorwerpen verzamelen doet een ekster, een muis of een hamster ook. Alles wat een dergelijk dier verzamelt, heeft een bepaalde functie voor hem. Wat heeft zo'n dier er aan?
- 3 *symbolische analogie*: de cliënt gaat het verhaal koppelen aan een symbool. Dat kan een spreekwoord zijn, maar ook een liedje of een sprookje. Klein Duimpje verzamelde steentjes, Blauwbaard verzamelde vrouwen, John Travolta en Olivia Newton John zingen in *Summer nights* over de verzameling ervaringen van de afgelopen zomer,⁵ enzovoort;
- 4 *fantasieanalogie*: de cliënt gaat zich het meest fantastische, droomachtige verloop van zijn verhaal voorstellen: een soort kinderlijke fantasie. Wat gebeurt er als ik het voorwerp kan gebruiken om een tijdreis terug in de tijd te maken? Of als ik daarmee alles weer kan terugdraaien zoals het vroeger was: alles vergeven en vergeten?

Denk er wel aan dat het werken met analogieën moeilijk kan zijn voor mensen. Het vereist namelijk een zekere mate van losheid en flexibiliteit. Slaagt dit, dan biedt het werken ermee nieuwe suggesties voor het verhaal. Maar het biedt de cliënt ook de mogelijkheid om gebeurtenissen eens op een andere manier te zien.

Doorbraak 3

Inhoud:

Het vinden van een gezichtspunt, standpunt

Vorm:

Kern van het verhaal

Interventie:

Programmatisch directieve aanpak

Maak samen een 'premissie'. Dat zijn de eerste ruwe ideeën voor een verhaal, samengebracht in een kernzin. Maak vanuit de 'premissie' een

‘synopsis’, een meer uitgewerkt ontwerp: een schets. Hierna kiest de cliënt voor ‘wat’ hij wil gaan vertellen en bepaalt hij de volgorde waarin hij dat wil doen. Wijs de cliënt op het ‘directieve effect’: ga samen na wát de cliënt, aan wíé, op wélke manier, met wélke beelden wil vertellen.

Doorbraak 4

Inhoud:

Het begin, het midden en het einde van het verhaal

Vorm:

Verhaalstructuur

Interventie:

Coaching

Je cliënt zal voortdurend met vragen zitten als: Hoe begin ik? Hoe ga ik verder? Hoe kan ik dit het beste afronden? Laat de cliënt eens beginnen met ‘tijd’ en ‘context’: ‘Dit voorwerp had ik al toen ik nog niet getrouwd was. Toen ik nog niet getrouwd was ging ik vaak uit, stappen.’

Laat hem daarna verder gaan met ‘karakters’ en ‘rollen’: ‘Dit voorwerp had ik al toen ik nog niet getrouwd was. Toen ik nog niet getrouwd was ging ik vaak uit, stappen. Janet, mijn beste vriendin, ging dan met me mee en hield me een beetje in het oog.’

Laat hem vervolgens de ‘ontwikkeling van de verhaallijn’ oppakken: ‘Dit voorwerp had ik al toen ik nog niet getrouwd was. Toen ik nog niet getrouwd was ging ik vaak uit, stappen. Janet, mijn beste vriendin, ging dan met me mee en hield me een beetje in het oog. Op een dag ben ik Inge tegengekomen. Ik wist dat Inge lesbisch was. Ik wist in het begin niet goed wat ik daarmee aan moest.’

En uiteindelijk de ‘plot’: ‘Dit voorwerp had ik al toen ik nog niet getrouwd was. Toen ik nog niet getrouwd was ging ik vaak uit, stappen. Janet, mijn beste vriendin, ging dan met me mee en hield me een beetje in het oog. Op een dag ben ik Inge tegengekomen. Ik wist dat Inge lesbisch was. Ik wist in het begin niet goed wat ik daarmee aan

moest. Met Janet kon ik er moeilijk over praten. Toen ik het met haar had over Inge, wilde ze vervolgens niets meer met me te maken hebben. Met mijn moeder durf ik er al helemaal niet over te beginnen. En nu heb ik een groot probleem; wie kan ik nog vertrouwen?’

Doorbraak 5

Inhoud:

Wat wil je cliënt vertellen; aan wie en waarmee

Vorm:

Expanding; het ‘storyboard’

Interventie:

Dialogoog met de ander

‘Storyboard’ is een begrip uit de filmwereld. In een storyboard wordt elke scène van de film per shot beschreven: wat gebeurt er in beeld, wat is het camerastandpunt, wat wordt er door wie gezegd, welk geluid hoort daarbij? Als de filmopnames klaar zijn, wordt er via een zogeheten montageplan gekeken in welke volgorde de scènes samen de hele film gaan vormen. De grootste moeilijkheid bij het storyboard is om samen met je cliënt in te schatten hoe groot de omvang van het verhaal, het product, gaat worden. Het is natuurlijk belangrijk dat de cliënt zijn werk als ‘af gaat beschouwen en daarover tevreden kan zijn. De draagkracht van je cliënt in dezen dien je dus goed in te schatten en af te zetten tegenover de draaglast. Overleg daarom samen met je cliënt over wat hij precies wil gaan maken en schat samen met hem de haalbaarheid in:

- voer een gesprek over het verhaal dat je cliënt wil vertellen;
- betrek eventueel andere deelnemers bij het te vertellen verhaal;
- verdeel het verhaal eens in beelden (tekeningen, schetsen, foto’s; laat de mededeelnemers het verhaal uitbeelden); voeg daar de teksten aan toe (voice-over, tekstballonnetjes); voeg er eventueel geluid aan toe (muziek, geluidseffecten, hoorspeleffecten);
- start met het verzamelen van benodigde attributen: kleding, accessoires of afbeeldingen ervan;
- vraag je samen met de cliënt af wat uitvoerbaar en haalbaar is.

Doorbraak 6

Inhoud:

Ervoor zorgen dat het het verhaal van de cliënt zelf blijft, waarin deze zichzelf blijft herkennen

Vorm:

Eigenheid

Interventie:

Feedbackronde

- Vraag je samen met je cliënt af of het verhaal nog steeds aansluit bij wat hij in gedachten heeft.
- Vraag je samen met je cliënt af of het wel allemaal 'echt' is. Als iets niet echt lijkt, werkt het al snel lachwekkend.
- Bedenk samen met je cliënt waar in het verhaal het dramatisch hoogtepunt komt te liggen.
- Als je als begeleider taken overneemt (afhankelijk van de mogelijkheden en vaardigheden van je cliënt), luister dan goed naar de regieaanwijzingen van je cliënt.

Doorbraak 7

Inhoud:

Ambities, motieven

Vorm:

Inspiratie en drijfveren

Interventie:

Cliëntparticipatie

De cliënt participeert in feite al. Hij is al in 'beweging'. Hoe krijg je hem nog meer in beweging?

- Kijk vooral naar wat er (wel) is.
- Zie de cliënt als de mens die hij is.

- Spreek de cliënt aan op zijn kracht; let daarbij op zijn persoonlijke drijfveer, geschiedenis, gevoelens en ambities.
- Spreek de cliënt aan op wat hem inspireert, waar hij naar verlangt, wat hem raakt.
- Ga op zoek naar gemeenschappelijkheid tussen wat de cliënt inspireert en wat jou inspireert.
- Bied ruimte voor dialoog; spreek de cliënt aan op zijn creativiteit, op zijn kwaliteiten, op zijn behoeften.
- Creëer een balans tussen de eigenheid van de cliënt en zijn verantwoordelijkheid. In dit geval moet zich dat richten op het maken van het verhaal, het product.

Doorbraak 8

Inhoud:

Zoeken naar samenhang

Vorm:

Verbeelding van samenhang

Interventie:

Specifieke oriëntatie op en exploratie van verwerkingsproblemen

Heb je een cliënt met bijvoorbeeld concentratieproblemen, probeer dan te zoeken naar de oorzaken hiervoor:

- er zijn te veel prikkels;
- de cliënt neemt of vindt geen rust;
- de cliënt heeft geen zicht op waar hij mee bezig is;
- de cliënt kan zijn gedrag niet zelf sturen;
- de cliënt kan zelf geen initiatief nemen, kan zichzelf niet instrueren, kan zijn eigen handelen niet overzien;
- de cliënt kan zichzelf niet motiveren;
- de cliënt heeft geen geheugen- of zoekstrategie.

Aanpak bij concentratieproblemen:

- visualiseer de processen voor de cliënt;

- geef handelingen weer met behulp van afbeeldingen, foto's of daadwerkelijk vóórdoen;
- geef bepaalde doelen visueel weer;
- maak een dagrooster of werkrooster;
- niet weten wat er komt, zorgt vaak voor onrust en onzekerheid: bied zekerheid;
- geef voortdurend feedback aan je cliënt over zijn handelen.

Doorbraak 9

Laat de cliënt een verhaal vertellen waarin hij beschrijft hoe zijn gewone dagelijkse leven eruitziet. We noemen dit ook wel een oriëntatie op de leefgebieden. Gebruik daarbij de volgende matrix.

Tabel 2.1 Oriëntatie op de leefgebieden

	Mogelijke onderwerpen om vragen over te stellen	Mogelijke vragen om ongewenste situaties in beeld te krijgen	Mogelijke vragen om zelfredzaamheid helder te krijgen	Mogelijke vragen om achter prioriteiten of hulpvraag te komen
Huisvesting	Woonomgeving, koop-, huurhuis, huisgenoten	Is er veel veranderd in de buurt de laatste tijd?	Denk je er wel eens over om te verhuizen?	Kennen de mensen in je directe omgeving je wensen?
Zelfverzorging	Zelfredzaamheid	Zijn er taken die je graag doet? Wat doe je allemaal om je huishouden te organiseren?	Zijn er dingen die je eerst zelf kon, maar nu niet meer?	Vind je het lastig om zelf alles in het huishouden te moeten doen?
Huishouding	Taken, taakverdeling, hulp in de huishouding	Wie helpt in het huishouden?	Doe je die dingen dan nog samen?	Welke dingen moet een ander maar eens doen?
Financieel functioneren	Inkomsten en uitgaven	Waar gaat het meeste geld in het huishouden naartoe?	Gebruik je wel eens een boodschappenbriefje?	Ben je bewust op zoek naar koopjes?

Tabel 2.1 Oriëntatie op de leefgebieden

	Mogelijke onderwerpen om vragen over te stellen	Mogelijke vragen om ongewenste situaties in beeld te krijgen	Mogelijke vragen om zelfredzaamheid helder te krijgen	Mogelijke vragen om achter prioriteiten of hulpvraag te komen
Dagbesteding/ werk/school	Beroep, bezigheden, cursus, scholing	Wat is je beroep en welke scholing heb je daarvoor?	Vond je het leuk op school?	Zoek je voortdurend naar mogelijkheden om jezelf te scholen?
Vrije tijd	Vriendschap, lidmaatschap, deelname aan georganiseerde vrije tijd, hobby, reizen	Ontvang je thuis vaak vrienden of ga je daarvoor bijvoorbeeld naar het café?	Maak je het thuis gezellig als je bezoek ontvangt?	Ga je vaak op zoek naar contact?
Maatschappelijke zelfredzaamheid	Netwerken, betrokkenheid	Ben je lid van een vereniging of club?	Ben je een actief lid van die vereniging?	Hoe vaak per week treffen jullie elkaar?
Maatschappelijke aanpassing	Overzicht en grip op zich redden in en begrijpen van de maatschappelijke omgeving	Hebben er veel veranderingen in de wijk plaatsgevonden de laatste tijd?	Was het makkelijk om je aan die veranderingen aan te passen?	Wat is tot nu toe de beste verandering naar jouw mening?
Sociaal-relatiewe functioneren	Relaties met anderen, interacties met anderen	Heb je leuke burenen?	Komen de burenen vaak langs voor een praatje?	Vind je een buurtfeest een leuk initiatief?
Pedagogisch functioneren	Opvoedingsvragen, functioneren als gezin/gezinslid, relaties binnen het gezin, ordenen van de gezinssituatie	Is er bij jou sprake van een hechte familieband?	Nodig je de hele familie wel eens uit voor een gelegenheid?	Vier je zo'n feest thuis?
Veiligheid	Psychische en fysieke veiligheid, veiligheidsgevoel	Is er wel eens bij je ingebroken of is er wel eens iets vernield?	Doet de politie of wijktoezicht genoeg aan de veiligheid in de buurt?	Zou je camera-toezicht in de wijk willen hebben?
Lichamelijk functioneren	Mobiliteit, ziek zijn	Hoe staat het met je gezondheid de laatste tijd?	Heb je wel eens thuishulp aangevraagd gekregen?	Wil je zo lang mogelijk thuis blijven wonen?

Tabel 2.1 Oriëntatie op de leefgebieden

	Mogelijke onderwerpen om vragen over te stellen	Mogelijke vragen om ongewenste situaties in beeld te krijgen	Mogelijke vragen om zelfredzaamheid helder te krijgen	Mogelijke vragen om achter prioriteiten of hulpvraag te komen
Psychisch functioneren	Levensloop, individuele ontwikkeling en persoonlijke ont-plooiing, aangaan van relaties, gevoel van eigenwaarde	Zit je goed in je vel de laatste jaren?	Onderneem je activiteiten ter ontspanning?	Zoek je mensen op om over je problemen te praten?
Ingrijpende gebeurtenissen, 'life-events'	Vreugdevol en verdrietig, externe en interne factoren, onverwacht	Welke blijvende herinnering heb je aan een gebeurtenis uit de laatste tijd?	Kun je die vreugde/ dat verdriet met een ander delen?	Praat je er nog veel met anderen over?

2.6 Non-verbale communicatie

Het duurt veel langer dan we altijd dachten voordat een kind kan lezen. In het onderwijs denkt men dat een kind uit groep drie tegen Kerstmis, dus na drie à vier maanden leesonderwijs, al kan lezen. Maar dat is schijn. Weten welke klank bij welke letter hoort, is wat anders dan lezen, echt lezen. Neurobiologisch gezien is het belangrijk dat bij het leren lezen een letter en een klank in de hersenen een nieuw geheel gaan vormen. Maar het duurt zeker tot het kind 11 of 12 jaar oud is voordat letters automatisch aan klanken worden verbonden. Bij mensen met dyslexie schijnt dat helemaal niet of nauwelijks te gebeuren (fonologische tekorttheorie).

In sommige landen is het proces van leren lezen nog moeilijker. De ene taal is nu eenmaal ingewikkelder dan de andere. Nederlands, Duits en Italiaans gaan nog wel; Portugees en Engels zijn wat dat betreft het moeilijkst. Daar kunnen letters soms wel op zes verschillende manieren worden uitgesproken (Blomert, 2009). En één enkel woord in het Chinees kan op grond van de toon waarmee het wordt uitgesproken wel tien betekenissen hebben (Berlitz, 1982).

Naast woorden gebruiken we ook gebaren. Veel gebaren om taal te ondersteunen en die dienen als vervangingsmiddel voor het gesproken woord, zijn bedoeld om boodschappen of emoties over te brengen. Veel gebaren worden

door iedereen begrepen. Een gebarentaal ontstaat ook als we in aanraking komen met mensen die een voor ons onbegrijpelijke taal spreken. Dan ontwikkelen simpele gebaren zich wel eens tot een complex systeem: een echte officiële taal.

In veel beroepssituaties zijn woorden gelukkig niet het belangrijkste en is een non-verbale uiting net zo belangrijk. Wát iemand zegt is dan net zo belangrijk als hóé iemand het zegt.

Verhalen maken, vertellen, storytelling, gaat ook prima met gecombineerde toepassingen van taal en media: fotografie en video, muziek of geluid, of kleur en vorm in beeldende uitingen zoals schilderen of tekenen. Bij deze manier van werken is het belangrijk dat de techniek niet de hoofdzaak gaat worden. Veel mensen zijn daar toch een beetje bang voor. Bij storytelling is het belangrijk dat het praktische gebruik en de functionaliteit van het medium op de voorgrond staan.

Het gebruik van een computer was nog niet zo heel lang geleden vooral iets voor technici. Nu is de personal computer er voor iedereen. Film, video en foto's zijn voor iedereen toegankelijk geworden. Steeds meer beelden worden met elkaar uitgewisseld; je stuurt elkaar heel gemakkelijk een foto of video met je mobiele telefoon. We kunnen met behulp van media onze belevenissen en verhalen in woorden en beelden vastleggen. We zetten er geluid onder en klaar is onze eigen speelfilm.

Voor een social professional is het belangrijk om aan deze maatschappelijke trends aandacht te schenken (Van Haaster, 2006). Het is eveneens belangrijk dat de cliënt leert om gebruik te maken van de taal, de symboliek van het medium.

Doorbraak 10

Inhoud:

Wat iemand wil vertellen

Vorm:

Hoe iemand wil vertellen; non-verbale communicatie

Interventie:

Gebruik van metaforen en symbolen; oriëntatie op het medium

Ga eens na hoe je cliënt staat ten opzichte van het gebruik van een kunstzinnig medium om zijn kijk op zijn situatie, zijn beleving, maar ook zijn kijk op zijn plek in de samenleving en de maatschappij vorm te geven. Welke behoeften en voorkeuren, wensen en gedachten je cliënt bijvoorbeeld via een beeldend middel wil uiten. Hierbij moet je je realiseren dat mensen er ten aanzien van het 'beeldende' verschillende opvattingen op na houden. We onderscheiden vier opvattingen:

- 1 Het beeldend object, het 'kunstobject', schilderij, beeldhouwwerk enzovoort dient een nauwkeurige en natuurlijke weergave te zijn van de werkelijkheid. Vooral de kunde en de technische vaardigheid van de maker (de kunstenaar) om bijvoorbeeld iets 'precies' na te schilderen wordt zeer gewaardeerd. 'Ik moet toch kunnen zien wat het voorstelt', hoor je dan vaak iemand zeggen. Datgene wat of degene die wordt afgebeeld moet herkenbaar zijn.
- 2 Een andere groep denkt dat een kunstwerk vooral dient om 'diepere achterliggende gedachten en gevoelens' los te maken. Ze vinden het dan niet per se noodzakelijk dat je moet zien wat het voorstelt; men waardeert het veel meer als de 'kunstenaar' er een persoonlijke boodschap mee wil verkondigen. Het kunstwerk als symbool van iets: van een emotie bijvoorbeeld (angst, feest, droefenis, liefde, haat enzovoort).
- 3 Dan is er een groep mensen die vindt dat vooral de persoon en de bekendheid van de maker tellen. De mensen gaan kijken naar een 'Van Gogh'; kopen een 'Ting' of waarderen een 'Picasso' of een 'Brood'. Hoe expressiever de persoonlijkheid van de kunstenaar, hoe meer gewaardeerd het kunstwerk. Vooral kunstenaars die er een excentriek of opvallend leven op na hebben gehouden (het oor van Van Gogh, de vele vrouwen van Picasso of Heijboer, het exotische leven van Gauguin op Tahiti), zijn bijvoorbeeld heel geliefd.
- 4 Ten slotte zijn er ook mensen die kunstwerken als bijzonder beleven omdat de kunstenaar een duidelijk statement heeft gemaakt. Dat statement is gebaseerd op zaken die in de maatschappij (van dat moment) hebben gespeeld en vormt daar een passende reactie op. Hierdoor biedt het werk voor hen een totaal andere kijk op die zaken. Vernieuwend en creatief noemt men dat dan.

Globaal staan hiervoor vier verschillende manieren om van een kunstwerk te genieten. Tot welke categorie behoort jouw cliënt, tot welke categorie behoort je zelf?

Laat de cliënt eens een verzameling afbeeldingen aanleggen waarin die kunstvoorkeur duidelijk wordt. Houdt hij daarnaast van schilderijen of beeldhouwwerken, van tekeningen of foto's, en in welke mate? Laat de cliënt vervolgens uit de verzameling één, hooguit twee kunstwerken kiezen die hem het meest aanspreken. Ga in overleg met je cliënt na hoe hij dit kunstwerk zou kunnen gebruiken om zijn eigen verhaal vorm te geven.

Beeld dat verhaal vervolgens eens uit in een aantal schetsen.

(Schreurs, 2009)

2.7 Storytelling in de literatuur

Autobiografische verhalen zijn, net als bijvoorbeeld in de periode 1914-1930, tegenwoordig weer erg in trek. Zozeer zelfs dat de Stichting voor Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) 'Curriculum vitae, geschreven portretten' als thema neemt voor de Boekenweek van 2011. Meer dan de helft van de in 2009 in Nederland verkochte non-fictieboeken valt onder dit genre.

Een autobiografie is een beschrijving die iemand geeft van zijn eigen leven. Het is een terugblik, geen dagboek waarin iemand op directe gebeurtenissen reageert. Wilhelmina, koningin van Nederland van 1890 tot 1948, schrijft haar autobiografie *Eenzaam, maar niet alleen* aan het einde van haar leven. Ella Vogelaar, minister van Wonen, Wijken en Integratie en bekend van de 'Vogelaarwijken', brengt twee à drie maanden nadat ze is gestopt met de actieve politiek in 2009 haar autobiografie uit: *Twintig maanden knettergek*.

In een pas tegen het einde van een leven geschreven autobiografie, maar ook in een autobiografie die al na enkele in het leven opgedane ervaringen is geschreven, probeert iemand voor zichzelf en voor het publiek te achterhalen wat zijn belangrijkste ervaringen zijn, wat hem daartoe drijft en wat dat tot dan toe heeft opgeleverd. Het is een persoonlijk onderzoek.

In de romans van bijvoorbeeld Connie Palmen (1955) en Arnon Grunberg (1971) vallen maker en personage bijna samen. Maar een echte autobiografie is hun werk dan nog niet. In het werk van bijvoorbeeld Hella S Haasse

(1918), Harrie Mulisch (1927-2010) en Willem Frederik Hermans (1921-1995) is dat anders. Hella Haasse probeert in *Zelfportret als legkaart* (1954) een autobiografie te schrijven. Langzaam vallen voor haar tijdens het schrijven veel stukjes op de goede plaats. Ze schrijft over haar meisjesjaren als leefde ze in een droomsfeer. Harrie Mulisch schreef in 1961 de autobiografie *Voer voor psychologen*. De titel is sarcastisch bedoeld. Volgens Mulisch proberen psychologen alles te herleiden naar wat er achter zijn boeken zit: ‘*Waarom schrijft Mulisch dit; wat zit er achter?*’ In *Voer voor psychologen* geeft Mulisch de psychologen zogenaamd stof om te ontleden, waarmee hij het raadsel omtrent zijn persoon echter alleen maar vergroot. Hij doet dat door alleen maar meer vragen op te werpen. Stilstaan bij een raadsel is ons verwonderen; laten we de raadsels asjeblieft behouden. Van Willem Frederik Hermans verscheen in 1969 *Fotobiografie*, een boek met foto’s uit het archief van de schrijver: afbeeldingen van zijn ouders, grootouders en vriendjes, met daarbij korte, vaak geheimzinnige toelichtingen van Hermans. Daarnaast zijn er verschillende tekeningen, brieven en manuscripten in de biografie opgenomen die een beeld geven van het jeugdwerk en -leven van de schrijver.

Recente autobiografieën van schrijvers uit de cliëntgroep van de social worker zijn onder andere:

- Birsen Baras, *Ik wil niet meer onzichtbaar zijn* (2010), een autobiografisch boek over autisme in Turkije. In Turkije is autisme als het ware onzichtbaar bij jongvolwassenen; vreemd gedrag wordt nog al eens aan de cultuur geweten. Het boek beschrijft de dagelijkse strijd van een jonge autistische vrouw om zich staande te houden in een school- en leefwereld waar ze voortdurend beoordeeld wordt op haar sociale vaardigheden;
- Paul van Dam, *In de ban van Leena* (2010), over een alcoholische echtgenote, een beschrijving van de werkelijkheid en de harde en rauwe feiten;
- Vincent Harte, *Wakker in een vreemde wereld* (2010), waarin de auteur beschrijft over hoe hij op een dag een ongeluk krijgt tijdens een fietstocht, wakker wordt in het ziekenhuis en tot de ontdekking komt dat hij vanaf zijn borst verlamd is. In de periode die volgt ervaart hij dat zijn leven zich drastisch heeft veranderd. En dat in een wereld van ziekenhuizen en revalidatie waar hij eerst helemaal geen weet van had;
- Jamie Nieman, *Hoe is het om mij te zijn* (2010), dat gaat over leven met een borderline persoonlijkheidsstoornis.

2.8 Storytelling in de praktijk: migranten

Een kunstwerk vertelt een persoonlijk verhaal. In het hierna volgende voorbeeld wordt de metafoor van ‘arbeidsmigratie’ gebruikt.

Van oktober 2005 tot januari 2006 is er in de Duitse stad Keulen een grote tentoonstelling met het thema ‘arbeidsmigratie’ (Wolbert, 2010). Daar zijn foto’s, films, documentaires, muziek en interviews te zien, maar ook persoonlijke spullen van migranten die door hen zijn meegenomen naar Duitsland, zoals familiefoto’s, brieven, koffers, muziekinstrumenten, tapijten, potten en pannen, of door hen in het ‘nieuwe land’ aangeschaft, zoals stapelbedden, garderobekasten en onder andere een Ford Transit.⁶ Hierdoor is de tentoonstelling ook het verhaal van de migranten zelf geworden.

De voorwerpen representeren de gastarbeiders en hun families. De potten en pannen (zeventien stuks) op de tentoonstelling bijvoorbeeld, vertellen het verhaal van integratie in de westerse maatschappij, van het gewend raken aan een nieuwe manier van voedsel bereiden. We zien als het ware een jonge vrijgezelle man die nu zelf zijn eieren moet bakken, ze op de rand van een goedkoop aluminium pannetje breekt, om ze vervolgens met een vork tot een omelet om te toveren. De pan wordt een symbool, een metafoor, voor de vele jonge Italianen, Grieken of Turken die onder armoedige omstandigheden zelf moesten koken, aangezien ze graag op allerlei manieren geld willen besparen. De potten en pannen representeren de leefstijl van de gastarbeider en staan symbool voor de levensstijl van de mensen die we daarmee associëren.

Toch zijn de verhalen die de gastarbeiders aan hun kinderen vertellen ook grappig. Ze geven vaak een zo ander beeld dan het cliché van de gastarbeider die in een klein hok woonde, vies werk deed en in het weekend doodziek van heimwee in zijn bed lag. Uit het populaire feuilleton over gastarbeider Driss Tafersiti blijkt dat gastarbeiders ook jongemannen waren die hier in alle vrijheid hun jeugd konden vieren (Aynan, 2010). De verhalen rond de simpele huishoudelijke gebruiksvoorwerpen en de voormalige gebruikers worden op die manier onder onze aandacht gebracht.